

נביא בעירו¹ - "קיר הברזל" של ז'בוטינסקי בחלוף העיתים

גבי סיבוני ויובל בזק

את המאמר שלפניכם סיימנו לכתוב בחודש יולי האחרון (2023) לקראת פרסומו בשנת המאה למאמרו של ז'בוטינסקי. לצערנו, המציאות הקדימה אותנו. באחד הימים השחורים בתולדות עמינו, נפער סדק ב"קיר הברזל", כשלצידו פצע אישי. גיא - בנו של אחד מכותבי המאמר - תא"ל (מיל') יובל בזק, נפל בקרב בקיבוץ כיסופים, בתפקידו כלוחם בגדוד 51 של 'גולני'. המאמר מבקש לזקק את רעיונות הליבה של ז'בוטינסקי ב"קיר הברזל" ולנתח את אופן השפעתם על תפיסת הביטחון של מדינת ישראל, ובהמשך להניח בסיס לדיון על הפרשנות הנדרשת לרעיונות אלה, לנוכח אתגרי הביטחון הלאומי של ישראל במאה ה-21. קו אדום נמתח בין פרעות קישינב לטבח בקיבוץ בארי והוא נובע מיסודות רבים שהתערערו בתפיסת 'קיר הברזל'. אולם מבעד לאפלה של אותה שבת שחורה, בצבצו שתי נקודות אור, התגלתה גבורתו של הישראלי. החייל, השוטר, האזרח ונתגלתה עוצמתה של החברה הישראלית, שמתלכדת ברגע האמת סביב הדגל, למרות כל המחלוקות. גבורה עילאית ורוח איתנה - שתי נקודות המעוררות תקווה גדולה. המבחן הצפוי לנו בחודשים הקרובים ידרוש את כול תעצומות הנפש של החברה הישראלית בכדי לגדוע את היד שהונפה מעל ראשה ולסגור את הסדקים שנפערו בקיר הברזל.

1. הקדמה מיוחדת

את המאמר שלפניכם סיימנו לכתוב בחודש יולי האחרון (2023). הגשנו אותו למכון ז'בוטינסקי לפרסום מתוך רצון לפתח באמצעותו דיון נחוץ על תפיסת הביטחון של ישראל. הבנו, כפי שתקראו בשורות הבאות, כי מדינת ישראל מצויה באחת הצמתים הקריטיים לביטחונה, ונדרש לארגן מחדש את הרעיונות בכדי להתמצות במרחב, בכדי "לקחת את הפנייה הנכונה".

לצערנו הרב, המציאות הקדימה אותנו. הסדקים שנפערו ב"קיר הברזל" בשנים האחרונות, הובילו ביום שבת, שמיני עצרת ושמחת תורה התשפ"ד (7 באוקטובר 2023), לשבר הגדול בתפיסת הביטחון של ישראל, ולאחד מהימים השחורים בתולדות עמנו. לא רק פצע לאומי פער השבר, אלא גם פצע אישי. גיא - בנו של אחד מכותבי המאמר - תא"ל (מיל') יובל בזק, נפל בקרב בקיבוץ כיסופים, בתפקידו כלוחם בגדוד 51 של 'גולני'.

נכון לרגע כתיבת שורות אלה, נדמה שמערכת הביטחון עדיין מגששת את דרכה באפילה, למול מציאות אסטרטגית, המציבה אתגרים, מהחמורים שידעה המדינה מאז הקמתה. אם הייתה נדרשת הוכחה אחת לצורך הדוחק לקיים דיון בסוגיות הביטחון הלאומי, הרי שאירועי ה 7 באוקטובר (2023) סיפקו לנו אותה, בשיעור כואב שמחירו כבד במיוחד. לצערנו, אין ביכולתו של מאמר זה להשיב את

¹ אין נביא בעירו - כינוי לאדם ההוגה רעיון חדש ואינו זוכה להערכה בסביבתו הקרובה אלא רק במרחקים, במקרה שלנו, במרחק הזמן...

הגלגל לאחור, גם לא להשפיע על ניהול המלחמה הנוכחית. ויחד עם זאת יש בו ערך רב כדי להתוות דרך לשיקום תפיסת הביטחון שקרסה. לאסוף מחדש את רסיסי הרעיונות, לחזור לאמיתות היסוד, להקים מחדש את קיר הברזל ולסגור בו את כל הסדקים. למען עתידה של המדינה. למען העתיד של כולנו.

בחרנו להותיר את המאמר בדיוק כפי שנכתב במקורו, למעט תוספת הקדמה זו ועריכתו המחודשת של פרק הסיכום. והפעם, יותר מתמיד, אנו מקווים שקריאתו של המאמר, אכן תהיה מועילה.

2. מבוא

ב- 4 בנובמבר 2023 מלאו מאה שנה לפרסום מאמרו המכונן של ז'בוטינסקי, "על קיר הברזל" (אנחנו והערבים). המאמר שפורסם במקורו בשפה הרוסית בשבועון "ראזסוויט", (ברלין, גרמניה, 4 בנובמבר 1923), ביטא את השקפת עולמו של ז'בוטינסקי באשר לכיוונים בהם צריכה הציונות ללכת ולרעיונות הביטחוניים שעליה לאמץ.

כבר בעת פרסומו עורר המאמר הצנוע - שישה עמודים אורכו, פולמוס עצום בתוך התנועה הציונית ומחוצה לה. יחלפו עוד שנים ארוכות עד אשר תאמץ התנועה הציונית (גם אם לא באופן פומבי), את רעיונותיו של ז'בוטינסקי והם יהפכו להיות המסד של תפיסת הביטחון הישראלית, המזוהה עם יריבו האידיאולוגי – דוד בן גוריון.

כה רבה ומרחיקת לכת היא השפעתו של המאמר, עד כי גם היום, בחלוף מאה שנה מפרסומו, נוכח "קיר הברזל" בדיונים הביטחוניים של מדינת ישראל, בהקשר של סוגיות ואתגרים שגם אדם מרחיק ראות כז'בוטינסקי, לא היה מסוגל לדמיין. גם אם נדמה כי רבים מקרב אלה העושים שימוש במושג "קיר ברזל", רחוקים מרעיונותיו כרחוק מזרח ממערב.

נודה, כי גם במאמרים שפרסמו כותבי מאמר זה במהלך השנים האחרונות נעשה שימוש רב ברעיונותיו של ז'בוטינסקי כדי להתמודד עם ניתוח האתגרים הביטחוניים המורכבים בפניהם עומדת מדינת ישראל, ובכדי להתוות כיוונים להתמודדות איתם. וככול שהתעמקנו ברעיונות, ולא פחות מכך במתודולוגיית הניתוח שנקט בה ז'בוטינסקי, הלכה והעמיקה בנו ההכרה עד כמה טמון במאמר זה אוצר בלום, אוצר שנדרש לחלץ ולהביא לנחלת הכלל.

ראינו בשנת המאה לפרסום המאמר כהזדמנות יוצאת דופן. באופן כמעט מיסטי פוגשת שנת המאה למאמר את מדינת ישראל באחד מהצמתים הביטחוניים המורכבים ביותר בהם עמדה בעשרות השנים האחרונות. ובתוך המורכבות העצומה הזו נדמה כי יותר מכול נדרשות להנהגה הצבאית והביטחונית של המדינה מפה ומצפן. מפה שתיתן בידה הבנה רחבה באשר למקום בו אנו מצויים במרחב ההיסטורי והגיאוגרפי, ומצפן שיצביע על הכיוון אליו נדרש להתקדם בכדי להוביל את הספינה הביטחונית לחוף מבטחים.

כדי ללמוד מההיסטוריה, טען התאורטיקן הצבאי הבריטי סר באזיל לידל הארט, נדרש "להקרין את אירועי העבר דרך מקרן ההווה אל עבר מסך העתיד". המאמר הזה, שהינו פרי של שיתוף פעולה עמוק עם מכון ז'בוטינסקי, קורא לעיון מחודש ברעיונות היסוד של "קיר הברזל". אלא שהפעם אנחנו מבקשים לא רק לקרוא אותו כמסמך היסטורי יוצא דופן, המספר על התמודדותה של ישראל עם

בעיות העבר, אלא, בהשאלה על דברי לידל הארט, "להקרין את הרעיונות של קיר הברזל", דרך הפרספקטיבה של ההווה הביטחוני, בכדי לקדם דיון ערני באשר להיערכות למול אתגרי העתיד.

בתמצית, המאמר מבקש לזקק את רעיונות הליבה של ז'בוטינסקי ב "קיר הברזל" ולנתח את אופן השפעתם על תפיסת הביטחון של מדינת ישראל, ובהמשך להניח בסיס לדיון על הפרשנות הנדרשת לרעיונות אלה, לנוכח אתגרי הביטחון הלאומי של ישראל במאה ה-21.

3. "על קיר הברזל" – רקע היסטורי

הגם שאנשים כולם מביטים אל מראות העולם בעיניים פקוחות ורואים את אותם הדברים, הרי שהאופן בו מבינים ומעריכים את שרואות עיניהם הוא שונה לחלוטין. רעיונות שמתגבשים ובאים לידי ביטוי הם בעלי הקשר הנובע מתוך מבט ייחודי. "אנו לא רואים את העולם כמו שהוא, אנו רואים אותו כמו שאנחנו", ביטאה זאת היטב הסופרת הצרפתייה אנאסיס נין, ומכאן שכדי להבין את שכתב ז'בוטינסקי ב"קיר הברזל", חשוב להכיר ראשית את ז'בוטינסקי עצמו. חשוב להתוודע להקשר ההיסטורי של התקופה בה הוא גיבש את רעיונותיו, להבין את תפיסת עולמו שעוצבה בידי אנשים, מקומות² ואירועים בהם פגש ומהם הושפע, וכמובן שאת אישיותו שלו. נדרש להתאמץ בכדי להבין מהן האבנים שמהן נבנתה נקודת המבט של ז'בוטינסקי, כיצד הן הטביעו את חותמן על האופן בו הוא ראה את העולם, כיצד עיצבו את השקפת עולמו.

נדמה שאת המסע הזה נכון יהיה להתחיל באותה נקודת זמן, במקום בו התרחש האירוע שזעזע את העולם היהודי כולו,³ שהשפיע על מסלול חייו של ז'בוטינסקי - פרעות קישינב, אפריל 1903. עד קישינב היה ז'בוטינסקי יציר כפיה המובהק של האמנציפציה. עיתונאי ומחזאי שראה באיטליה כמולדתו הרוחנית ומחשבתו המדינית הרחיקה למחוזות בהם הלאומיות המדינתית מיטשטשת והעולם מנוהל בידי חבר לאומים. עולם נטול מלחמות, שבו השוויון בין אדם לחברו הוא הערך הנעלה-היחיד, או במילותיו שלו "כל יחיד הוא מלך". על זהותו היהודית העיד באותם הימים כי "מלבד שעורי עברית לא היה לי אז כל מגע פנימי עם היהדות... 'השקפות' לא היו לי בימים האלה וגם יותר מאוחר, אולי עד גיל עשרים ומעלה, לא בנוגע ליהדות ולא לשום בעיה חברתית או מדינית בכלל".⁴

עיתונאי ומחזאי, פציפיסט, אנטי מיליטריסט עם זהות אתנית מטושטשת ותפיסה פאן לאומית – שום דבר מאלה שאפינו את ז'בוטינסקי בשני עשוריו הראשונים, לא רמז, ולו במקצת, על המנהיג, האדם, ההוגה, שיעמוד מאחורי המניפסט "על קיר הברזל" שני עשורים מאוחר יותר.

ויחד עם זאת, יטען ז'בוטינסקי עצמו, בבואו ליישב את הסתירות לכאורה, בין מכלול תפיסותיו והשקפת עולמו האישית, לבין הרעיונות אותם ביטא במרץ, בנחישות ואולי אף בתקיפות, אידאה היא

² כך לדוגמה העיד ז'בוטינסקי עצמו על השפעתה של תקופת שהייתו באיטליה: "אם יש לי מולדת רוחנית, הרי היא איטליה... כל יחסי לבעיות הלאום, המדינה והחברה נתגבש בשנים ההן תחת השפעה איטלקית... אגדת גריבלדי, כתבי מאצ'יני, שירת ליאופרדי וג'ו'סטי העשירו והעמיקו את ציונותי השטחית מהרגשה אינסטינקטיבית עשויה להשקפה. סיפור ימי, אוטוביוגרפיה, תל-אביב, תש"ז-תש"ט, עמ' 27 - 28.

³ כך לדוגמה, 'אחד העם', שנחשב ל"איש שלום" קורא אחרי הפוגרום להתארגנותה של הגנה יהודית עצמית. בברז שפרסם יחד עם אנשי רוח נוספים הוא כותב: "חרפה היא לחמישה מיליון נפש אדם להטיל עצמם על אחרים, לפשוט צווארם להורג ולצעוק לעזרה, מבלי לנסות כוחם להגן בעצמם על רכושם וכבודם וחיהם... מי יודע, אם חרפתנו זאת לא היא הסיבה הראשית להזותנו בעיני עם הארץ... רק היודע להגן על כבודו מכובד גם בעיני אחרים. חדלו מבכי ותחנונים, חדלו מלפרוש כפיכם על שונאיכם מנדיכם, כי יבואו ויושיעוכם, תושיע לכם ידכם!" (אניטה שפירא, **חרב היונה**, ספריית אופקים, הוצאת עם עובד, תל-אביב 1993, עמ' 62 - 63).

⁴ ז'בוטינסקי, סיפור ימי, פרויקט בן-יהודה: שימור, הנגשת, וחשיפת יצירות עבריות לציבור הרחב.

חסרת כל ערך אם אינה מתאימה את עצמה לנסיבות. והעולם של סוף המאה ה-19 עמד לשנות את פניו ללא הכר בראשיתה של המאה העשרים. ויחד עם אותם זרמי שינוי אדירים נסחף גם ז'בוטינסקי עצמו. נקלע, כמעט באקראי, לתוך מסע שעיצב מחדש את זהותו, את מרכז עשייתו, את מעמדו. והתחנה הראשונה במסעו לתוך סערת המאה העשרים, באופן סמלי למדי, היא עיר הולדתו – אודסה.

קישונו - ההגנה העצמית

בקיץ שנת 1901 חוזר ז'בוטינסקי לאודסה, מתוך מחשבה לחזור לאיטליה ולגמור את חוק לימודי המשפטיים, אלא שעורך ה"נובוסטי", מציע לו הצעת עבודה שהוא אינו יכול לסרב לה. "ויתרתי על הדיפלום, על קריירה של עורך-דין, על איטליה אהובתי, ונשארתי באודסה, להתחיל פרק חדש בתולדות נעורי... הפרק החדש הזה – האריך שנתיים, והוא המעבר האחרון שהובילני לעסקנות הציונית."⁵

בשליחות העיתון נוסע ז'בוטינסקי באביב 1903 לקישונו, שם הוא נחשף להרס העצום שזרעו הפורעים. בביקורו הוא נפגש עם יהודים מניצולי הפוגרום ששטף את העיר ועם מנהיגים בתנועה הציונית ברוסיה, בהם מנחם אוסישקין, וחיים נחמן ביאליק. אמת היא, שעוד קודם לכן קיננה בו המחשבה על "הגנה עצמית"⁶ כתרופה לפאסיביות היהודית, אותה ראה מתחלואיה של הגלותיות, זו שמפניה יש לחסן. אלא שרישומה של קישונו המדממת, עורר בו שאט נפש של ממש. ברפיון היהודי, שאפשר את הטבח הוא ראה בגידה ויצא כנגדו במילים נוקבות: "היהודים הנכנעים, שאינם מעזים לעמוד על נפשם ולהגן על משפחותיהם מפני הפורעים אינם סתם מסכנים ואומללים, אלא בוגדים בחבריהם ובנכדיהם".

רעיון המדינה היהודית, היווה את הבסיס לתפיסה הציונית של ז'בוטינסקי, ומרגע זה יהפוך להיות מרכז חייו והגותו. מן העבר האחר, ילך ויבשיל במחשבתו רעיון ההגנה היהודית העצמית. שני הרעיונות היו כרוכים בתפיסתו זה בזה, מבלי יכולת להפרידם. הפרידה מהגולה והקמת מדינה הכרחיים להצלת העם היהודי מפני הניווט והכליה הצפויים לו. מנקודת הזמן הזו הוא ירתום את כל יכולותיו, כישוריו הרבים ומרצו למען המטרה הנעלה המגולמת ברעיון הציוני. אפשר לומר אם כן כי ז'בוטינסקי האיש נולד באודסה ואילו ז'בוטינסקי המנהיג והוגה הדעות הציוני, נולד בקישונו. ומקישונו לבאזל, הייתה הדרך קצרה.

הציונות המדינית

פגישתו היחידה של ז'בוטינסקי עם הרצל, בקונגרס הציוני השישי, בבאזל, ב-1903, הותירה עליו רושם בל ימחה: "הרצל עשה עלי רושם ענקי... אין תיאור אחר שיתאים, ואני לא בנקל אשתחוה לאישיות - בכלל מכל ניסיונות חיי אינני זוכר אדם ש'עשה עלי רושם' כל שהוא, לא לפני הרצל ולא אחרי. רק פה הרגשתי כי באמת לפני בחיר הגורל הנני עומד, נביא ומנהיג בחסד עליון... ועד היום

⁵ שם

⁶ "בינתיים קרבו ימי הפסח, הוא הפסח לשנת 1903. מפי מכרים אחדים שמעתי דברי-דאגה מוזרים: כי בעיר, ובכל הסביבה, ובכל המחוז מרחפת סכנת פרעות ביהודים, דבר שלא קרה כמוהו עשרים שנה ויותר. זה טען כי השמועות הן פטפוט והבל, המשטרה לא תרשה; זה לחש כי דווקא המשטרה עומדת לארגן את הפרעות; השלישי יעץ שתלך משלחת מטובי הקהילה לדבר עם מושל-העיר – נוסחאות משונות, שלא הורגלנו בהן. אני ישבתי על-יד שולחני וכתבתי עשרה מכתבים לעשרת עסקנים יהודים, שאת רובם לא הכרתי: הצעתי לסדר הגנה עצמית". שם.

נדמה לי כי עוד מצלצל קולו באזני כשהוא נשבע לפני כולנו: 'אם אשכחך ירושלים'...⁷ גם אם הצביע נגד תכנית אוגנדה אותה העלה הרצל במהלך הקונגרס, הרי שהוא גמר אומר ללכת בדרכו ואימץ אל ליבו את הציונות ההרצליאנית. היא הפכה להיות חלק ממנו והוא גמר אומר לעשות כל שנדרש בכדי לקדמה.

הרבה נקודות משיקות חיברו בין הרצל לז'בוטינסקי באותה העת. שניהם היו יהודים חילוניים, תוצר מובהק של תקופת האמנציפציה שנתנה בידיהם השכלה רחבה ותפיסת עולם ליברלית. שניהם היו אנשי רוח שתפסו את העולם ואת תולדות העמים מתוך הבנה עמוקה של נפש האדם ומניעיו. שניהם היו סופרים, מחזאים ופובליציסטים. שניהם היו הוגי דעות גאוניים, שהתבלטו ביכולתם לתפוס את המציאות המורכבת ואת הרוחות המנשבות ולזקק מתוכן רעיונות מכוננים, הרבה מעבר לזמן ולמקום. שניהם האמינו עמוקות ברעיון המדינה היהודית ושניהם גמרו אומר לרתום את מרצם ויכולותיהם להגשמתו של הרעיון. וכל מה שאמר ז'בוטינסקי על הרצל, ניתן היה לומר על ז'בוטינסקי עצמו, בהשאלה על דברי בן גוריון בעת שנודע לו על מותו של הרצל "רק פעם אחת במשך אלפי שנים ייוולד איש פלאים כזה."⁸

אלא שבדבר אחד מרכזי נבדלה תפיסת עולמם הציונית של הרצל וז'בוטינסקי זה מזה - היה זה היסוד הביטחוני. ואולי היה זה משום שהרצל הלך לעולמו עוד בטרם נתרגשו השינויים- אותן התמורות שהובילו את ז'בוטינסקי למסקנה, שנדרשת רביזיה בתפיסה הציונית. בניגוד גמור לתדמית שתיווצר לו בחלוף השנים, הגיע ז'בוטינסקי למסקנתו זו, כאמור, מתוך תפיסת עולם פציפיסטית. הרעיון שכל יחיד הוא מלך, ביטא אידיאל נשגב בו הוא האמין בכל ליבו: "הקץ שבעתיד, חזון ימות המשיח הוא של גן העדן של היחיד, ממלכת אנרכיה מזהירה."⁹

ובעוד הצד האידיאי במרכיבי אישיותו נמשך אל עבר הפציפיזם והאנרכיה, הצד המעשי שלו, אינו יכול היה עוד להתעלם מן המציאות, שכן "חזון זה אינו יפה להבנת המציאות ההיסטורית של זמננו".¹⁰ מניתוח מקרי בוחן של יחסים בין עמים (מתודה שהוא ישוב ויעשה בה שימוש ב'על קיר הברזל') הוא מגיע למסקנה, "שהדמוקרטיה לבדה אינה ערובה לחירויות ולזכויות אדם... אוויל האיש הסומך על הצדק: אין הצדק קיים אלא בשביל מי שעומדים לו אגרופו ועקשנותו להפכו למנת חלקו... כוח נדרש כדי להתגונן ולהשליט צדק... זהו בליט ברירה לקח מר מההתנהגות התוקפנית והמרושעת כלפי החלש."¹¹ זהו למעשה תמצית הרעיון המוסרי בבסיס הגותו – הצידוק להפעלת כוח לצורך הגנה עצמית.

בתמציתו של רעיון זה נזרעו זרעי המחלוקת בין תפיסתו של ז'בוטינסקי לזו של הרצל, זו שתהפוך כעבור שנים לפיצול הציונות לשני זרמים, מחלוקת שהדיה עודם נוכחים בשיח הפוליטי הישראלי, עד ימינו אלה.

⁷ סיפור ימי, תל-אביב, תש"ז-תש"ט,

⁸ דוד בן-גוריון, זיכרונות – חלק א, הוצאת עם עובד, תשל"א – 1971, עמ' 7, 12 – 13

⁹ ז'בוטינסקי, סיפור ימי.

¹⁰ ז'בוטינסקי, הציונות הצבאית א', כתבים, עמ' 17

¹¹ שם.

בתפיסת עולמו של הרצל עמדו שני אתגרים מרכזיים, עימם נדרשה הציונות להתמודד בדרכה מרעיון למעשה. אלה באו לכלל ביטוי בספריו: 'מדינת היהודים' ו'אלטנוילנד', ועיקרם הינו הצורך להשיג את הסכמת המעצמות (צ'רטר) יחד עם האתגר שבשכנוע העם היהודי לעזוב את מקומו ולהגר לארץ חרבה. פעילותו התמקדה לפיכך בדיפלומטיה למול המעצמות יחד עם הצתת לבבות העם ובניית המוסדות והארגונים שיעודדו ויאפשרו את הנעת גלגל המנוף של ההיסטוריה, בדרך להקמת המדינה.

אלא שבהגותו של הרצל, האתגר הביטחוני כמעט ואיננו נוכח. התפיסה ההרצליאנית גרסה כי היהודים מגיעים לארץ שוממה וכי הגירתם של היהודים תפתח את הארץ לטובת כל תושביה. את הביטוי לתפיסתו זו הוא שם בפיהם של גיבורי הרומן האוטופי 'אלטנוילנד', בדיאלוג המתקיים בין קינגספורט לראשיד ביי: "כלום לא נהרסו ממעמדם תושבי ארץ ישראל הקודמים בשל הגירת היהודים?...מה שאלה היא ענה ראשיד. לכולנו היה הדבר לברכה."¹²

הרצל וגם ז'בוטינסקי שאפו לעצב את היהודי הגלותי מחדש, אלא שבעוד הרצל עסק בשאלה כיצד הופכים את היהודי לעובד אדמה, במושבות החקלאיות שיהפכו ארץ חרבה לפורחת, מחשבתו של ז'בוטינסקי התמקדה ביצירתו של דפוס חדש של יהודי לוחם. זהו התנאי – "אם תהיו מלומדים וגם תדעו לחרוש אדמה ולבנות בתים, תדברו כולכם עברית ותכירו את כל הספרות הלאומית שלנו משירת דבורה ועד אביגדור המאירי ושלונסקי, בזמן שאינכם יודעים לירות, תהיה התקווה מכם והלאה. אולם אם תדעו לירות, אולי תהיה תקווה... מכל התנאים להתחדשות מדינית, הידיעה לירות היא לצערנו התנאי החשוב ביותר."¹³

רעיון ההגנה העצמית קינן במוחו של ז'בוטינסקי עוד לפני קישינב, והוא התעצם עד מאוד בעטייה. הבנתו באשר לחיוניותו, כיסוד הכרחי לפיתוח הציונית הובילה אותו לקידום רעיון ההגנה העצמית עוד בגולה, ואף לניסיונות להוציא את הרעיון לפועל. אלא שלמרות המחלוקת סביב היסוד הביטחוני, ז'בוטינסקי עדיין ראה את עצמו כבשר מבשרו של הזרם המרכזי בציונות. התפיסה שביטאה ועידת הלסינגפורס, בה ראה את פסגת חייו (וגם ראה בעצמו, בגאווה גדולה, כעורך הראשי של המסמך המסכם של הוועידה), חתרה לתהליך אבולוציוני, ארוך ומתמשך, בתוך מציאות גיאופוליטית קיימת.

אלא שרוחות המלחמה שהחלו לנשב באירופה הלכו וכרסמו בהרמוניה של הלסינגפורס. המציאות שהחלה להתעצב עם פריצתה של ה'מלחמה הגדולה' חידדה את המחלוקת בין תפיסותיו של ז'בוטינסקי לבין אלה של מנהיגי הזרם המרכזי בציונות, ממשיכי דרכו של הרצל. אלא שהפעם המחלוקת כבר לא הייתה רק אידיאולוגית, אלא נגעה בעניינים מעשיים של ממש.

המלחמה הגדולה

¹² תיאודור הרצל, אלטנוילנד, עמ' 169

¹³ זאב ז'בוטינסקי, הציונות הצבאית א', כתבים, עמ' 24.

בעולם ששינה את פניו במהירות, הופיעו אתגרים שחייבו את בחינתה המחודשת של התפיסה המדינית של הציונות. גם כאן, מצא עצמו ז'בוטינסקי ניצב מצדו השני של המתרס. בשאלה לצד מי מהכוחות היריבים תעמוד הציונות, ביכרו רוב מנהיגי הציונות עמדה ניטרלית מתוך חשש לפגיעה באינטרסים הציוניים, במיוחד החשש להתנכלות של העות'מניים ליישוב בארץ ישראל.¹⁴ ז'בוטינסקי לעומתם הטיף לתמיכה אקטיבית ב"מדינות ההסכמה". כאן באו לכדי ביטוי, ולא בפעם האחרונה, סגולותיו לראות למרחוק. היכולת הנדירה לתפוס את המגמות המתחוללות ולהבין את השלכותיהן הצפויות.

כבר ב-1912 הוא צפה מלחמה גדולה באירופה "מלחמת השמד בין שתיים או יותר מהמעצמות הראשונות במעלה... תוך מספר אבדות שלא יאמן והוצאת כספים אדירה". וכשפרצה "המלחמה הגדולה", לימים מלחמת העולם הראשונה, הוא היה משוכנע, מתוך היכרותו עם האימפריה העות'מנית, כי דינו של "הזקן החולה" לקרוס. ז'בוטינסקי ראה בכך הזדמנות לתפוס את השור בקרניו, ולהוביל מהלך מהפכני. הוא האמין כי "במקום ששולט התורכי לא תאיר השמש ולא יצמח העשב, ובלא התפוררותה של הקיסרות העות'מנית, אין תקווה לתחייתה של ארץ ישראל".¹⁵

מיד עם כניסת טורקיה למלחמה בסתיו 1914, הוא העריך כי יהיו אלה הבריטים והצרפתים שיבואו במקום עם העות'מניים, ולכן נכון יהיה לנצל את ההזדמנות ולא לעמוד מן הצד. בפגישה שקיים עם מקס נורדאו (שהטיף לניטרליות) הציע לפתוח משרדים בלונדון ובפאריס לקידום הכשרת דעת הקהל לרעיון הציוני. אך זו הייתה רק תכנית ה'מינימום'. לנגד עיניו של ז'בוטינסקי עמדה מטרה נוספת לזו המדינית, שנבעה מתוך תפיסתו הביטחונית. 'תכנית המקסימום' לפיכך, הייתה להציע סיוע צבאי בדמותו של כוח לוחם יהודי תחת הצבא הבריטי או הצרפתי, לכיבוש ארץ ישראל: "גורלנו תלוי בשחרור ארץ-ישראל מתחת השלטון הטורקי, ובשחרור הזה צריכים אנו להשתתף בתור יחידה צבאית עברית".¹⁶

בצומת זה החלה להתחדד היריבות האידיאולוגית בין ז'בוטינסקי לדוד בן גוריון בשני הצירים גם יחד. בן גוריון היה משוכנע כי העתיד טמון בשיתוף הפעולה עם העות'מנים, וסבר כי הם יצאו מהמלחמה כשידם על העליונה. כמו חברי הזרם המרכזי הוא סבר "שהציונות תוגשם בעבודה, בכיבוש הארץ על ידי בנייתה ולא על ידי כיבוש צבאי".¹⁷ (בהמשך גורש בן גוריון על ידי הטורקים, נטש את התנגדותו להקמת כוח צבאי עברי ואף הצטרף לגדוד קלעי המלך ה-39, אשר מרבית חייליו היו יהודים אמריקאים).

ב-1915 הגיע ז'בוטינסקי יחד עם יוסף טרומפלדור למחנה ג'בארי סמוך לאלכסנדריה, מצרים, שם פגש 1,200 יהודים שגורשו או ברחו מארץ ישראל, והציע להם להצטרף לכוח עברי שיסייע לבריטניה בכיבוש ארץ ישראל. הייתה זו ראשיתו של הגדוד העברי. זו הייתה גם תחילתו של הקשר בין ז'בוטינסקי ליוסף טרומפלדור, קשר שישפיע עמוקות על ז'בוטינסקי, מספר שנים מאוחר יותר בעטיו

¹⁴ מצדדי האוריינטציה הבריטית, בהם ז'בוטינסקי, ויצמן, טרומפלדור ורוטנברג, היו בעת ההיא מיעוט בקרב מנהיגי הציונות. אלה נחלקו בין המטיפים לניטרליות (צ'לנוב, ורבורג) לבין מצדדי האוריינטציה העות'מנית, בהם גם דוד בן גוריון.

¹⁵ ז'בוטינסקי, הציונות הצבאית א', כתבים. עמ' 26.

¹⁶ ז'בוטינסקי, סיפורי ימי

¹⁷ מתוך ז'בוטינסקי, הציונות הצבאית א', כתבים, עמ' 33

של הקרב בתל חי. אלא שכוונתם של הבריטים התמקדה בהקמת גדוד הספקה בלבד - גדוד נהגי הפרדות של ציון.

כשהבין זאת, נסע ז'בוטינסקי ללונדון, ושם, במשך יותר משנתיים, בסיועם של חיים ויצמן ופנחס רוטנברג, טרח בהקמת גדוד חי"ר קרבי של ממש. באוגוסט 1917 עלה בידו להקים את גדוד 38 של קלעי המלך. ז'בוטינסקי, שהתגייס כטוראי לצבא הבריטי, הצטרף בהמשך לגדוד כמפקד פלוגה והוביל את הקרב בגשר אום-אל-שרט בבקעת הירדן כחלק מהכיבוש של ארץ ישראל.¹⁸

רעיון הלגיון שהגה ז'בוטינסקי היה מהפכני: להקים לעם היהודי צבא; אמנם כחלק מהצבא הבריטי, אבל צבא... זו הפעם הראשונה מאז מרד בר כוכבא.¹⁸ בהמשך הוקמו עוד שני גדודים - 39 ו-40 שהיוו חלק ניכר מהכוחות הבריטיים ששמרו על הסדר בארץ, בשנה הראשונה לאחר כיבושה (1919). לקראת אביב 1920 כבר פוזרו שני הגדודים הראשונים, ושארית מחייליהם עברו אל הגדוד הארצישראלי, תחת פיקודו של קולונל אליעזר מרגולין. הבטחת שר המלחמה קוימה, והגדוד שינה את שמו ל"הראשון ליהודה", סמלו היה סמל המנורה וסיסמתו "קדימה". היה זה הגוף הצבאי הראשון שכל סמליו עבריים.

זו תהיה הפעם הראשונה, אך בוודאי שלא האחרונה, שבה יהדהדו קולות ההיסטוריה בהגותו ובמעשיו של ז'בוטינסקי. במשך 1900 שנים, מאז ימי מרד בר כוכבא, לא היה כוח לוחם יהודי. יהודים לוחמים בוודאי שהיו, אבל כוח לוחם יהודי מאורגן ומזוהה תחת דגל, זה לא התקיים. לגדודים העבריים תפקיד חשוב בהפחת רוח של נכונות, היחלצות וצבאיות בעם שהיה רחוק מנושאי צבא. בגדודים גם נוצרה, לראשונה, לשון צבאית עברית, הושמעו פקודות בעברית וניתנו שמות עבריים לכלי-נשק וחלקיהם. יוצאי הגדודים העבריים שימשו נדבך חשוב בבניית ההגנה בשנים הבאות, בשמשם כמפקדים וכמדריכים בסניפי הארגון. רבים מהם התמידו בכך עשרות שנים והגיעו לתפקידים בכירים.

פרשת הקמת הגדודים העבריים האירה את דמותו של ז'בוטינסקי במכלול תכונותיה - התקיימו בו, באופן נדיר שלושה מרכיבים - הרעיון- האידיאה, כוח ויכולת להוציא רעיון לפועל והמעשה עצמו. היה זה ז'בוטינסקי עצמו שטען, כי יש צורך בסנכרון של כולם, "כדי ליצור מציאות היסטורית או לשנותה. אין די ברעיון, כשם שאין טעם במעשה שאינו נובע מרעיון, אם אין יכולת לממשו. הרוח היא היוצרת אידיאלים, קובעת חזונות לעתיד, אבל היא לא תוכל להתקיים אם יחסר הכוח להוציאה לפועל."¹⁹ הנביא וגם המלך התגשמו גם יחד באישיותו ובפועלו.

השנים הבאות ילמדו כי התקוות הגדולות שתלו הרצל, ז'בוטינסקי וויצמן בשיתוף הפעולה עם האימפריה הבריטית, נכזבו. הגדודים העבריים פורקו, ושרידיהם שהשתתפו בהגנה על היהודים בעת הפרעות אף נכלאו ונשפטו לעבודות פרך. ז'בוטינסקי עצמו היה ער, גם בשנות המחלוקת עם הבריטים, לתרומה הרבה שלהם להגשמת הציונות. אולם לנוכח התנגדות הערבים חל כרסום בשיתוף הפעולה הבריטי-ציוני, כפי שבא לידי ביטוי בהצהרת בלפור ובהקמת הגדודים העבריים. המאורעות שהתחוללו בתר"ף (אפריל 1920) בירושלים, בבני מוסא ובאדר תר"ף (מרס 1920) בתל

¹⁸ שם, עמ' 47

¹⁹ זאב ז'בוטינסקי, הציונות הצבאית א', כתבים. עמ' 10 - 11.

חי ופרעות תרפ"א (מאי 1921), ביפו, בפתח תקווה, ברחובות ובחדרה, הבהירו לז'בוטינסקי, את מה שידע כבר בעבר – שללא כוח מגן עברי לא תהיה לציונות תקומה.

אלא שאת מה שהבין והאמין בו באופן כל כך עמוק, קשה היה להפוך לנחלת הכלל, בעיקר ככל שנגע הדבר לזרם המרכזי של הציונות. אלה הופכים את שנת 1923 לשנה המשמעותית ביותר עבורו. המחלוקת בצד המדיני, באשר לקו הפייסני כלפי המדיניות האנטי-ציונית של הבריטים, מובילה אותו להחלטה לפרוש מההסתדרות הציונות ולהקים את התנועה ה'רוויזיוניסטית'. ואילו מחשבתו הביטחונית התגבשה לכלל תפיסה סדורה במאמר אותו פרסם בנובמבר של אותה השנה – "על קיר הברזל".

4. "על קיר הברזל" – מתודולוגיה ורעיונות יסוד

כבר עם פרסומו עורר המאמר ויכוחים עזים בקרב ראשי הציונות, שכן הרעיונות שבו ביטאו סטייה חדה מהאופן בו שאפה הציונות לממש את חזונה, ויותר מכך, מהאופן שבו היא תפסה את עצמה. במאמר עצמו מתפלמס ז'בוטינסקי עם הנהגת התנועה הציונית ועם הפלגים המתונים בה, שקראו להקים מדינה דו-לאומית בדרכי שלום ומציע פתרון משלו. הוא מציג תפיסה שלמה למדיניות ציונית, שהתפתחה אצלו במהלך השנים, ולה שני עמודי תווך: האחד – הכרתו כי עימות הוא בסיס היחסים בין קבוצות לאומיות המתחרות על השליטה בארץ, ולכן לא יהיה מנוס מעימות מול הערבים ככול שהציונות תתקדם למימוש יעודה. השני, הערבים לא יעלמו, הם יישארו כאן וקיים צורך (הנובע מתפיסתו הליברלית) לדאוג שהם יקבלו זכויות פוליטיות ותרבותיות מלאות למרות היותם מיעוט במדינה היהודית שתקום. בלב הרעיון, אותו מביע ז'בוטינסקי במאמר, ניצבת הנחת היסוד שהערבים לא יקבלו את מעמדם כמיעוט, ללא התנגדות. הוא טוען כי לאורך ההיסטוריה כולה, בכל מקום שהייתה בו הגירה, לא היה ולו מקרה בודד אחד שבו תושבי המקום, קיבלו את המהגרים ולא פעלו לבלימתם. מסקנתו היא שגם הערבים לא יקבלו בשלוות נפש את ההגירה הציונית וכי אין כל סיכוי לרצותם בכסף או בסבר פנים יפות. הם מבינים היטב שהציונות מכוונת להשגת רוב יהודי בארץ, והם אינם מוכנים להפוך למיעוט. את התנגדותם הצפויה נדרש יהיה, אם כן, להכניע באמצעות כוח צבאי - קיר הברזל. רק לאחר שיבינו שאין באפשרותם לשלוט, הם יסכימו לקבל על עצמם את מעמדם כמיעוט בעל זכויות.

המאמר עצמו מהווה זיקוק דרך מחשבתו של ז'בוטינסקי כפי שהתעצבה בשני העשורים שקדמו לפרסומו. בניתוח המאמר ניתן לזהות ביטוי מובהק לדרך מחשבה זו, הן באמצעות הרעיונות אותם פורש ז'בוטינסקי והן מבחינת המתודולוגיה בה הוא עושה שימוש בניתוח. שתיהן גם יחד מהוות מפתח להבנת המאמר.

מתודולוגיה

בראשית המאמר מנתח ז'בוטינסקי את מהותו וטבעו של הסכסוך מתוך נקודת השקפה ריאלי-פרגמטית (ולא רומנטית). הוא בוחן את הסכסוך במבט היסטורי, תוך שהוא עושה שימוש בכלים אמפיריים (דדוקציה). טענתו היא כי לא מדובר בעניין מקומי של יהודים וערבים, אלא בתופעה אוניברסלית. כאמור אין דוגמה אחת בהיסטוריה שבה הערבים תושבי ארץ ישראל קיבלו קולוניאליזם (או מה שנתפס בעיניהם ככזה) בשוויון נפש. וזה ממש לא קשור לרמת המוסריות של "הפולש" אלא

אך ורק לסנטימנט, אולי אף נכון לומר – האינסטינקט, של התושב המקומי. מסקנתו על אודות טבעו ומהותו של הסכסוך נחרצת – כיוון שמעולם לא התקיימה מציאות בה עם קיבל בשלוות נפש כניסה של עם אחר לטריטוריה שלו, יהיה על הציונות להיערך למאבק למול הערבים.

נקודת המבט שלו על הערבים המקומיים חפה מכל התנשאות פטרנליסטית, או רגשות שנאה. הוא מעיד על עצמו- כי "מבחינה רגשית יחסי לערבים הוא כיחסי לכל שאר העמים: שוויון נפש אדיב.²⁰" מסקנתו היא שדווקא מכיוון שערביי הארץ הם "עם חי", שיש לו תודעה ושיאיות לאומיות ממש כמונו, השלמתם עם נוכחותנו תגיע אך ורק לאחר מאבק- מתוך ייאוש ואובדן תקווה.

ז'בוטינסקי הוטרד מהדימוי שדבק בו כאויב הערבים וכתומך בגירושם מהארץ (טרנספר), והוא עושה שימוש במאמר כדי להתנער מדימוי זה. בנימה אפולוגטית משהו, הוא כותב בסיום ההקדמה כי על אף היותו שוחר שלום, לא תמיד ניתן להגיע אל השלום בדרכי שלום, בהתחשב בחוסר נכונותם של הערבים לקבל את הציונות.

לאחר שהגיע למסקנה כי לא ניתן יהיה להימנע מעימות כדי לממש את מטרות הציונות, הוא מנתח ובוחן את החלופות העומדות בפניה, תוך שהוא פוסל את אלה שאינן ריאליות. ולבסוף, הוא נדרש לדיון מעמיק באשר למוסריותו של המעשה הציוני - כיצד יכולה הציונות שבאה בשם אידיאל נעלה, לגרום במעשיה עוול לעם אחר. ניכר כי סוגיה זו מטרידה אותו והוא מקדיש מאמץ רב כדי להתמודד עם הטענות ובכדי ליישבה.

בסיומו של הניתוח המעמיק שעושה ז'בוטינסקי, באשר לסכסוך ולדרכי הפעולה העומדות בפני הציונות, הוא מציג את רעיונות היסוד, שעל הציונות לאמץ בכדי להתמודד עם האתגרים העולים מניתוחו ובכדי לאפשר את מימוש מטרותיה.

רעיונות היסוד

בצד הרעיוני מנותחים טבעו ומהותו של הסכסוך. הוא מזהה כי רעיונות היסוד של הציונות ההרצליאנית מאתגרים על ידי המציאות הביטחונית, בעיקרה – התנגדותם של הערבים לקבל את הרעיון של הקמתו מחדש של הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל, ברוח הצהרת בלפור ובהתאם למבוא לכתב המנדט שאושר במועצת חבר הלאומים. את הביטוי להם הוא רואה באירועי האלימות הראשונים המתחוללים ב-1920 בתל-חי ובנבי מוסא. מתגבשת אצל ז'בוטינסקי ההבנה כי הגשמת הציונות לא תתאפשר מתוך שיתוף פעולה ותחייב הפעלת כוח מצד היישוב. מסקנתו היא שמדובר בעימות בסיסי - התנגשות בלתי נמנעת בין מטרות הציונות לבין הסנטימנט של הערבים. הוא קובע כי לא ניתן יהיה להגיע אל השלום בדרכי שלום, בהתחשב בחוסר נכונותם של הערבים לקבל את הציונות.

היו מקרב ראשי הציונות שסברו כי מדובר בחוסר הבנה מצער, שהערבים לא הבינו כי פני הציונות לשלום. ז'בוטינסקי מבטל טענה זו ומדגיש כי הם דווקא מזהים היטב את מטרת הציונות. הם מבינים כי תכליתה ליצור רוב יהודי בארץ ישראל, שמשמעותה היא כי הגשמת מטרת הציונות תהפוך את הערבים למיעוט בחבל ארץ זה. הבסיס לציונות הוא הרצון בהגירה חופשית לארץ ישראל וזהו בדיוק

²⁰ זאב ז'בוטינסקי, על קיר הברזל, ראזסוויט, 4 בנובמבר, 2023

הדבר אליו מתנגדים הערבים. את זה הם בפשטות לא מוכנים לקבל. אלה הם שעומדים בבסיס הסכסוך ומכתיבים את טבעו. הוא מדגיש כי הבעיה אינה נעוצה בהסברה, להיפך- דווקא משום שהערבים מבינים את העניין היטב, אין סיכוי שיתפשרו בו מרצון.

גם ניסיון לעקוף את הבעיה הוא חסר תועלת וכל מחשבה על פתרון בדרכי שלום ונועם הוא משולל כל יסוד. מסקנתו הנחרצת היא שעם פטריוט ילחם כנגד כיבוש כל עוד יש לו זיק של תקווה.

מן העבר האחר, אין תרחיש של גירוש בעיני ז'בוטינסקי - שני העמים ידרשו לחיות זה לצד זה, והבסיס לחיים משותפים אלה יהיה שוויון זכויות. "לא ננסה לדחוק את רגליהם ולא לדכאם". הערבים הם עם חי שיפעל באופן רציונאלי להגשמת שאיפותיו. הם לא יתפתו לוותר על הארץ תמורת תועלת חומרית כלשהי. הם אינם אספסוף, צריך להעריך את דרך מחשבתם ופעולתם מתוך כבוד עמוק ולא מתוך השקפה מזלזלת.

מסקנתו היא שאין דרך מעשית לגרום לעם לוותר על שאיפות בהן הוא מאמין בכל ליבו, אלא בכוח- להעמיד למול שאיפות אלה קיר ברזל שאין בו אף סדק. ניסיון להביא להסכמה של העולם הערבי בסוגיה תדרוש מנוף כלכלי או מדיני עצום, שאין ביכולתה של הציונות לגייס. יותר מכך, קיים סנטימנט כלל ערבי שתכליתו לסלק את הכוחות הפולשים מאירופה.

כאמור, הדיון במוסריות המעשה, תוך התפלמסות עם הזרם המרכזי בתנועה הציונית (וככל הנראה גם עם עצמו), מהווה ענין מרכזי במאמר. טענתו היא כי קיימת מחויבות מוסרית של הקהילה הבינ"ל, שאימצה את הצהרת בלפור במסגרת ועידת סאן רמו. אם המטרה היא מוסרית, הוא טוען, הרי שהיא מצדיקה עוולות מסוימות בדרך להשגתה (יחס בין מטרה למעשה), בעיקר כאשר אין דרך מעשית אחרת להשיגה. אם לא, אז אפשר לקפל את הדגלים ולסגת - לא תהיה תקומה לציונות בדרכי שלום בלבד. מסקנה זו שונה מרעיונות היסוד של הרצל שסבר כי תידרש רק משטרה לצורך טיפול בבעיות פנים ולא יהיה כלל צורך בצבא.

באשר לציפייה כי הציונות תיכון על גבו של המנדט הבריטי הוא עונה - כולם מבינים שללא כפיה לא יקום המעשה הציוני. אנחנו רק חלוקים בשאלה איזו כפיה נדרשת לשם כך... אין לצפות כי אחרים יעשו עבורנו את העבודה המלוכלכת. גם אם כן, אין זה מוסרי יותר או פחות מאשר נעשה זאת בעצמנו. כוח מגן עצמאי הוא חיוני כדי להגשים את מטרות הציונות. בלעדיו אין תקומה לציונות.

ניכר כי סוגיית המוסר של הפתרון המוצע בקיר הברזל מעסיקה את ז'בוטינסקי רבות. כעבור מספר ימים הוא מפרסם מאמר נוסף שכותרתו- "האתיקה של קיר הברזל" אותו הוא מקדיש כולו לעניין זה. בסיפא של המאמר הוא מתמצת את משנתו הפילוסופית המוסרית כך: "ואולם כאשר היהדות חסרת הבית תובעת את ארץ־ישראל לעצמה, מתברר שתביעה זו היא 'לא מוסרית', הואיל ותושבי המקום מוצאים שאין היא נוחה להם. אתיקה כזאת מקומה אצל אוכלי אדם ולא בעולם התרבותי. האדמה אינה שייכת לאלה שיש להם יותר מדי ממנה, אלא לאלה שאין להם אדמה כלל. הפקעת חבל ארץ מידי עם שיש לו אחוזות גדולות כדי לתת בית לעם נע ונד מעשה של צדק הוא. ואם העם הזה אינו רוצה בכך - מה שהוא טבעי מאוד - יש לאלצו לתת. אמת המוגשמת בכוח אינה פוסקת להיות אמת

קדושה. בכך מתבטאת המדיניות היחידה לגבי הערבים, האפשרית בשבילנו מבחינה אובייקטיבית. ועל הסכם נשוחח בבוא העת.²¹

בחלק האחרון של המאמר ניגש ז'בוטינסקי להתוויית כיווני פתרון- מה ניתן ומה לא ניתן (לכל הפחות בעת הזו): הסכם הוא בגדר שאיפה, אך כרגע הוא בלתי אפשרי, בוודאי שלא הסכם מרצון. ויתורים מצד הערבים יתכנו רק כאשר יעמוד מולם קיר של ברזל שאין בו אף סדק. אובדן התקווה של הקיצוניים שיש ביכולתם לעצור את המהלך בכוח, היא האפשרות היחידה לחולל תהליך של שינוי בסנטימנט של העם הערבי. אך אלה יבואו רק מעמדה של חוסר ברירה.

השינוי יתרחש כאשר יגברו הקולות המתונים הקוראים לפשרה.²² רק דרך השינוי במאזן שבין הקיצוניים-הרומנטיים, לבין המתונים הפרגמטיים ישתנה הסנטימנט של העם הערבי ונגיע לנקודה שתאפשר להתחיל הידברות. זה לא יקרה ללא מאבק. רק אם נשים בצד כל ניסיון להגיע להסכם בהווה יש סיכוי שנצליח להגיע להסכם בעתיד. ולבסוף מסקנתנו כי בזמן הנראה לעין, גדר גבוהה היא הערובה היחידה ליחסי שכנות טובים.

20 שנים מאז קישינב, גלגל ז'בוטינסקי את הרעיונות במוחו. זיקק אותם לכדי משפטים מתומצתים מאחוריהם ניצבת תורת חיים שלמה. עימת אותם שוב ושוב למול קולות ההתנגדות הצפויים, למול טיעוני הנגד, עד אשר הרגיש שהוא ניצב על קרקע בטוחה. ועדיין, ניכר שלמרות הביטחון הרב בתפיסה שגיבש, למרות שהאמין באמונה שלמה שזוהי הדרך היחידה, הבין ז'בוטינסקי, כבר בזמן בו פרסם את המאמר, כי תהום פעורה בין רעיונותיו לבין התפיסה המקובעת של ההסתדרות הציונית. שנדרש לסדוק ראשית את 'קיר הברזל של הקונספציה המדינית-ביטחונית' בה אחזה התנועה, בטרם יוכלו רעיונותיו לחלחל ללב המחשבה הציונית.

"אני מרגיש כמו אדם שצועק בחדר מלא בחירשים" הוא אמר לא פעם, והביע את התסכול שהוא מנת חלקו הקבועה של הנביא, זה שמנסה להזהיר את העם בפני שיטפון מתקרר, בעוד כל שהם מסוגלים לראות זה את השמש הזורחת מעל לראשם. אבל רעיונות הם כמו זרע שנשתל באדמה הצחיחה. ממתינים בסבלנות לטיפת המים שתעורר אותם לחיים. במהלך שני עשורים מחשבות התגבשו לתפיסה. ידרשו עוד שני עשורים נוספים כדי שתפיסה תנביט את המעשה.

5. קיר הברזל כבסיס רעיוני לתפיסת הביטחון

מראשית דרכה שאפה התנועה הציונית לבסס את חזון הבית היהודי הלאומי על שיתוף פעולה בין יהודים לערבים ועל פעולה נמרצת ומוכשרת לפתח את המולדת ההיסטורית של העם לטובת כל יושביה. אלא שסדרת המאורעות שהתרחשו בין השנים 1921 ל 1929, הובילה להבנה כי הסכסוך כפי שתיארו ז'בוטינסקי, כבר כאן, שתידרש מטריה ביטחונית עצמאית כדי לקיים את הבית היהודי הלאומי, כדי לקדם את מטרות הציונות.

²¹ זאב ז'בוטינסקי, האתיקה של קיר הברזל, ראזסוויט (ברלין), 11 בנובמבר 1923.
²² ראה בהקשר זה את ספרו של אבי שליים, קיר הברזל – ישראל והעולם הערבי, ידיעות אחרונות, 2006, בו הוא טוען שמדינת ישראל הכשילה את השלום עם הפלסטינאים והערבים מתוך שאימה בפועל את תפיסת קיר הברזל של ז'בוטינסקי.

דווקא דוד בן גוריון, יריבו האידיאולוגי של ז'בוטינסקי היה הראשון להבין כי קיר הברזל הוא הערובה היחידה לכינונה של מדינה עצמאית. בוועידה השלישית של "אחדות העבודה", ב-1923, ביטא בן גוריון שינוי בדעתו לגבי העימות בין היהודים לערבים בארץ ישראל, כאשר קבע כי זו "השאלה המרכזית" העומדת לפני התנועה הציונית. הוא הכיר בקיומה של "התנועה הלאומית של העם הערבי" והודה כי מתנהלת נגד הציונים "מלחמה לאומית", אלא שעדיין סבר כי מלחמה זו מונהגת על ידי גורמים חיצוניים בעלי אינטרס. מאורעות תרפ"ט מוטטו את תפיסתו הנאיבית של בן גוריון באשר לבעיה הערבית. המשימה המכרעת בעיניו הייתה עתה יצירה מיידית של רוב יהודי, באשר רק אז יתחילו הערבים לחיות עם היהודים בשלום.²³

תובנות אלה, שהלכו והופנמו בקרבו במהלך שנות השלושים, הובילו את בן גוריון למסקנה באשר לצורך ב"רגל ביטחונית". בשנים אלה הוא יחל לגבש את תפיסת עולמו הביטחונית, עד אשר יקבל על עצמו, בקונגרס הציוני ה-22 שהתכנס ב-1946 בבאזל, באופן רשמי את תפקיד הממונה על תיק הביטחון בסוכנות היהודית - תפקיד שלא היה קיים עד אז.

בן גוריון אמנם לא הודה מעולם כי אימץ את תפיסת קיר הברזל של ז'בוטינסקי, ויחד עם זאת, ניתן לראות באופן מובהק את השפעת תפיסתו של ז'בוטינסקי בתפיסת הביטחון אותה יגבש בן גוריון בשנים הבאות. ואולי היו אלה השפעותיהן של השיחות העמוקות, 16 במספר, בהן ישבו ז'בוטינסקי ובן גוריון שעות רבות לדון ולגבש את "הסכם לונדון". רק ניתן לשער כיצד היחסים האישיים שהתרכבו והערכתם ההדדית²⁴ של שני האישים הדגולים הללו, שהתגבשה בלונדון בשעות רבות של שיחות, היו כקרקע פורייה לקליטתם של רעיונותיו של ז'בוטינסקי אצל בן גוריון.

עיקרון "קיר הברזל" לפיו, הגם שלא ניתן יהיה להכריע את הסכסוך הישראלי-ערבי בכוח, בלי כוח לא תהיה תקומה למדינת ישראל, הפך בידי בן גוריון לאחד היסודות המרכזיים בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל. יעברו עוד שנים רבות ושני סמינרים מפורסמים, עד אשר יצליח בן גוריון לחלחל את הרעיונות שספג ללב המחשבה הביטחונית הישראלית. לגבש מתוכם תפיסת ביטחון קוהרנטית ושלמה.

יסודותיה של תפיסת הביטחון

תפיסת הביטחון אותה עיצב בן גוריון חייבה התייחסות לאיומים החיצוניים כמו גם לאתגרים הפנימיים. זאת מתוך ההבנה שמשאבי האומה מוגבלים ולכן לא ניתן יהיה להחזיק כוח סדיר גדול מספיק שיוכל לתת מענה להתקפה של מדינות ערב. לכן קבע בן גוריון מספר עקרונות. הראשון שבהם נגע לצורך להרתיע את האויב מלפעול כנגד ישראל על בסיס עוצמתה הצבאית ומוכנותה של המדינה להפעיל כוח ככל שיידרש כדי לסכל את כוונות האויב. המטרה העליונה של ההרתעה הנה לייצר תקופות שקט ארוכות שיאפשרו למקד את העשייה בפיתוח המדינה, הכלכלה והחברה.

²³ בר-זוהר, כרך א, פרק יד, עמ' 309-311.

²⁴ וכך אמר בן גוריון על ז'בוטינסקי: פרק לונדון לא יימחה מלבי... ואם נגזר עלינו להילחם – תדע, שבין 'אויביך' יש אדם המוקיר אותך וכואב את כאבך [...] עודני מאמין באפשרות 'השלום הגדול'... רוצה אני לשאת בלבי את דמותך כאשר ראיתיה בלונדון".....

כפי שניסח זאת ז'בוטינסקי בקיר הברזל, הרתעה זו תיתכן רק כתוצאה מהכרעתו של האויב. אולם גם אויב שהוכרע, עלול לטעות ולחשוב שבפעם הבאה יצליח. ומכאן שהצורך להכריע את האויב פעם אחר פעם עד אשר לא יהיה לו זיק של תקווה, הוא היסוד המכונן של קיר הברזל, והוא זה שתורגם על ידי בן גוריון לתפיסת הסבבים. וחשוב יהיה להתעכב קמעא על שני אלה. ביסוד מחשבתו של ז'בוטינסקי מונחת ההבנה של עוצמת ההתנגדות שיפעיל הצד הערבי. מובן לו לחלוטין שאף אויב לא נסוג משאיפות גדולות, אלא כאשר הוא ניצב אל מול מציאות של חוסר ברירה – למול קיר של ברזל. אולם מצב הא-סימטריה הבסיסי בו מצויה ישראל, לא יאפשר להגיע לתוצאה זו באבחת מגל אחת, אלא באופן הדרגתי.

בתפיסת ההרתעה שהוא מפתח, משלב ז'בוטינסקי שתי גישות שמבטאות באופן מובהק את תמצית מחשבתו הפילוסופית. אמונתו כי נפש האדם, כל אדם, היא חופשית מיסודה מביאה אותו להבנה כי לא בנקל ניתן יהיה להכניע את רוח ההתנגדות. אבל, האדם הוא יצור רציונאלי. בסופו של יום גם הערבים כ"עם חי" בלשונו, יבחנו את פוטנציאל וסיכוי הרווח כמו גם את מחיר ההפסד. מכאן מסקנתו הנחרצת, שכל עוד יש תקווה לערבים כי יוכלו להכניע את הציונות, תהיה התנגדות. אבל, אם בכל פעם שהם יכנסו לעימות אתנו, הם יובסו, קרי מחיר ההפסד יעלה על התועלת – יגיע הרגע שבו הם ישברו. שבו תקוותם תלך ותאבד מעוצמתה עד אשר יגברו הקולות המתונים על הקיצוניים.

מכאן נובע היסוד השני שגובש על ידי בן גוריון ברוח תפיסתו של ז'בוטינסקי - עיקרון ההכרעה.²⁵ משמעותו היא כי כל עימות צבאי עתידי שיתקיים, נדרש לסיים בתוצאה מובהקת שמשמעותה היא שהאויב, לא רק שלא השיג את מטרותיו, אלא שנגרם לו נזק אדיר, תוך אובדן נכסים עד כדי איום על השלטון ופגיעה במעמדו. מובן שתוצאה מסוג זה לא ניתן יהיה להשיג בלחימה הגנתית, שתכליתה בעיקר לסכל את השגת מטרות האויב, אלא שנדרש כוח התקפי משמעותי, בכדי לפגוע קשות ביכולותיו הצבאיות ולהציב איום על שרידותו של השלטון.

אלא שכדי להכריע, נדרשת עוצמה. ותנאי הא-סימטריה חייבו את ישראל לא רק לנצח בקרב, אלא גם לבנות מדינה ועם. וכל אלה קשורים זה בזה. בניית מדינה דורשת שנים של שקט, שנים בהן תתפתח התעשייה והכלכלה, יקלטו יהודי העולם, יבנו תשתיות ויתעצם כוח המגן. אלא שכוח צבאי גדול ומוכן, הנדרש לצרכי ההגנה וההכרעה, אינו מתיישב עם הצורך להשקיע את מיטב המשאבים בפיתוח העם והמדינה. מודל המילואים הייחודי שהוקם כתוצר של התמודדות עם אתגר זה אפשרה לאחוז את החבל בשני קצותיו – כוח סדיר קטן יחסית בעת שגרה, התופח לכדי כוח עצום ממדים (ביחס של 1:5 מהאוכלוסייה), בעת שמתרגשת סכנה. המאמץ הלאומי הכולל בעת מלחמה חייב לקצר את המלחמות בכדי להימנע מהתארכותן ומשחיקת היכולות המשקיות. אלה הובילו לבחירה האסטרטגית בגישת התמרון ההתקפית המעבירה את המלחמה בהקדם לשטחו של האויב, ושואפת למוטטו ולהכריעו במהירות.

אלא שגיוס, הובלת הכוחות וריכוזם בחזיתות השונות דורשת זמן. הצורך החיוני לזהות את הסכנה, זמן רב טרם התממשותה, הוביל ליסוד השלישי בתפיסת הביטחון – עיקרון ההרתעה. עיקרון זה נוגע

²⁵ לימים הוצע לשנות את העיקרון הזה לעיקרון הניצחון ולייחד למושג ההכרעה מקום חיוני בשיח הצבאי המערכתי והטקטי אבל לא בשיח האסטרטגי.

ליכולת להתריע מבעוד מועד באשר להתקפת אויב בכדי לסכל את מזימתו. התרעה זו צריכה לספק מידע באשר ליכולותיו של האויב, בכדי לבנות את המענה הנדרש מולו, כמו גם באשר לכוונותיו הקונקרטיות, כדי להקדים ולפרוס את הכוחות טרם שיתקוף. זמן זה נדרש להיות מספק בכדי לגייס את כוחות המילואים, לניידם לחזיתות ולפרוס אותם, בכדי לאפשר את המענה הצבאי ההולם לאיום המתהווה.

הנה כי כן, התרעה, הכרעה והרתעה – שלושת היסודות של תפיסת הביטחון שהיוו את הבסיס לכינונה של עוצמה ישראלית החל משנות החמישים, נטועים עמוק בתוך מחשבתו הביטחונית של ז'בוטינסקי במאמרו על "קיר הברזל" (אנחנו והערבים). כך בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל, קרם "קיר הברזל" עור וגידים והפך בידי בן גוריון, ליסוד עוצמתה הביטחונית של ישראל. וכאן חשוב להדגיש את מה שרבים נוטים לפספס.

קיר הברזל איננו מושג פיזי, אלא פסיכולוגי. גם אם היה ניתן באופן תיאורטי לבנות כוח מגן שהודף את כל התקפות האויב, אולי היה בכך בכדי לנטרל את מטרות האויב, אך לא היה בכך די בכדי לייאש אותו מלעשות זאת טוב יותר בפעם הבאה. את זה יכול לעשות רק כוח התקפי. אם בכל פעם בה הוא חוזר לשדה המערכה הוא פוגש כוח חזק ונחוש יותר (פרי פיתוח העוצמה הביטחונית, וקליטתם של עוד ועוד יהודים בשנות ההפוגה), הרי שסיכוייו של האויב להשיג את מטרותיו בעתיד הולכים ופוחתים. מן העבר השני, המחירים על אי הצלחתו הולכים ומאמירים. כך, מסבב לסבב, הולך ונבנה למול עיני רוחו של האויב קיר ברזל בלתי חדיר, שלתקיפתו יש מחיר הולך ומאמיר. לא רק שישראל בלתי מנוצחת, אלא שככול שהזמן עובר, הסיכויים להצליח בכך, הולכים וקטנים.

המטרה במלחמה איננה רק להכאיב לאויב. המטרה של המלחמה היא לייאש אותו. תכליתה, לגרום לו לאובדן תקווה שיוכל לנצח בכוחו מאידך שצפויים לו נזקים הולכים וגדלים. זוהי הנקודה בה מלחמות מוכרעות, בה סכסוכים מסתיימים. הערבים לא יוותרו כל עוד יש להם זיק של תקווה, קבע ז'בוטינסקי במאמרו המכונן על "קיר הברזל". וכך היה במלחמת יום כיפור עת הערבים יצאו למלחמה אחרי התבוסה של מלחמת ששת הימים. צריך להביס אותם פעם אחר פעם בשדה הקרב תרגם זאת בן גוריון.

תפיסת הביטחון התבססה אמנם על מגננה, אך שאפה לנצל הזדמנויות להרחבת הגבולות וחלקי הארץ לכדי ישות מדינית בת קיימא. מיולי 1937 (ועדת פיל) עבור לנובמבר 1947 (החלטת החלוקה) ועד מלחמת ששת הימים 1967, במשך 30 שנים הלכה הטריטוריה היהודית והתרחבה. תחושת ההכרח והאיום הקיומי הובילו לקונצנזוס באשר לצורך- המדיניות הייתה ביטחונית והביטחון עמד בלב המדיניות. גבולות מלחמת ששת הימים הובילו לראשונה להבחנה בין גבול ביטחוני לגבול אידיאולוגי. אלה יצרו, לראשונה מאז שנות ה-20, פערים אידיאולוגים משמעותיים בנושא התיישבות וביטחון בין ימין ושמאל.

עד 1967 הייתה תפיסת הביטחון של השמאל והימין הפרגמטיים אחת - קיר ברזל אל מול איום קיומי. את קיר הברזל היוו כוחות הביטחון וכושר העמידה של האומה, עליהם התנפצו פעם אחר פעם שאיפות מדינות ערב לחיסול מדינת ישראל.

נדמה היה שקיר הברזל שחזה ז'בוטינסקי קם לתחייה. בכל סבב גבר הביטחון של ישראל, עם כל סבב, גבר התסכול ותחושת חוסר ההצלחה בקרב האויב. מצרים וירדן פנו לשלום, סוריה יצאה ממעגל לחימה ישיר. העימות שינה את פניו ללא הכר.

דווקא ההצלחה הגדולה של ששת הימים הייתה זו שסדקה את הסדק הראשון בקיר שנראה כבלתי חדיר. האופוריה והשאננות שהובילו להפתעה של מלחמת יום כיפור היוו קו פרשת מים. פתיחת המלחמה הייתה כישלון ישראלי (כישלון ההרתעה וההרתעה), שזעזע את החברה הישראלית, ואילו סיומה היה כישלון ערבי, שכביה את זיק תקוותם. מנקודה זו נפתחה הדרך לתהליך השלום עם מצרים.

עם שתי תובנות יצאו אויביה של ישראל ממלחמה זו – האחת, שניסיון להשמיד את מדינת ישראל באמצעות כיבוש לא יכון בעת הזו, והשנייה היא שנפער סדק בדימוי של החברה הישראלית כעמידה וכבלתי מנוצחת, על אף שהמלחמה הסתיימה בקילומטר ה-101 מקהיר (ו-19 ק"מ מדמשק). מרגע זה יהפוך הסדק הזה לתקוותו של האויב.

6. במבחן הזמן – קיר הברזל למול אתגרי המאה ה-21

במשך 4 עשורים נהנתה ישראל משקט יחסי, שעה שפערי העוצמה בינה לבין אויבותיה הלכו והתרחבו, עד כי נדמה היה כי מצבנו מעולם לא היה טוב יותר. קיר הברזל עמד יציב ואיתן. אלא שבשנים האחרונות נדמה כי מתחילים להיראות בקיר סדקים, והם אינם נעלמים מעיניהם של אויבי ישראל. סדקים שנפערו בחברה הישראלית, והפער שגדל בין ישראל לבין הקהילה הבין-לאומית. אלה גם אלה הפכו להיות נקודת המכון אליה ממקדים אויבי ישראל בשנים האחרונות את חיציהם. קמו אויבים חדשים ואימצו צורות חדשות של לחימה. המטרה האסטרטגית – השמדת ישראל, אמנם נותרה בעינה, אבל הדרך השתנתה. ציר הסכסוך מולו מתמודדת ישראל הלך ושינה את פניו. שוב נדרשת ישראל לגבש תפיסה ביטחונית אל מול האתגרים החדשים העולים. אך ראשית, ממש כפי שעשה ז'בוטינסקי, יהיה נכון להבין לעומקו את הסכסוך. על מה ועם מי אנחנו נאבקים.

מדינת ישראל מתמודדת בשנים האחרונות מול איום מורכב כאשר בראש החץ ניצבת איראן. במהלך מאה השנים החולפות נבע האיום מהסכסוך הישראלי עם מדינות ערב ועם הפלסטינאים, אולם הדברים השתנו. נוצר ציר עימות אחר, שונה בסיבותיו ובמהותו. במרכז הסכסוך ניצבת איראן, המובילה ברית שיעית שמצליחה לגייס גם גורמי ג'יהאד סוניים (חמאס והג'יהאד האסלאמי) ואף פועלת בתוך שטחי ישראל ויהודה ושומרון כדי לבנות תשתית ליום פקודה. בבסיס הסכסוך עם איראן והציר השיעי עומדת התנגשות אידיאולוגית-דתית פונדמנטליסטית בעלת מאפיינים משיחיים עם מטרת מרחיקות לכת, עד כדי השמדת הישות הציונית.

איראן מיישמת אסטרטגיה ארוכת טווח השואפת לבטל את יתרון כוחה של ישראל ולהבשיל את התנאים לחיסולה, תוך כדי שימור המאבק. המנהיגות האיראנית סימנה את שנת 2040 כמועד שבו תחדל ישראל להתקיים כישות מדינית. לאיראנים ברור כי מדינת ישראל כישות פוליטית וככוח צבאי היא המחסום העיקרי להגשמת חזונם – הקמת הגמוניה שיעית ברחבי המזרח התיכון כולו. זהו

סכסוך שאין בו אפשרות של פשרה, כיוון שהשגת מטרתיהם היא בלתי נסבלת מבחינת ישראל, ומן הצד השני ויתור על חלום ההגמוניה המהפכנית כמוהו כקעקוע יסודות המשטר. אסטרטגיית-על זו של המשטר עלולה להשית על מדינת ישראל איום יסודי, אולי אף איום קיומי, בטווח זמן לא רחוק.²⁶

איראן משעינה את האסטרטגיה שלה על שתי זרועות. זרוע הגרעין והזרוע הקונבנציונאלית (והתת-קונבנציונאלית). תכנית הגרעין האיראנית נועדה ליצור איזון אסטרטגי מול ישראל, ולאפשר לאיראן לקדם את תכניתה להשגת הגמוניה אזורית. פצצת גרעין אמורה לספק לה לא רק את ההגנה הנדרשת מפני תקיפתה על ידי כוחות מערביים, אלא גם את ההרתעה של ישראל משימוש בפצצה שהאיראנים מעריכים שיש בידה. ההנחה שלהם מתבססת על העובדה שמדינות עם גרעין הן חסינות מתקיפה ואילו משטרים שוויתרו או שנותרו ללא גרעין, היוו טרף קל (ראה לדוגמה מקרה עיראק, סוריה, ולוב).

המרכיב השני באסטרטגיה האיראנית, נשען על הפעלת היכולות הקונבנציונליות שהיא בונה סביב גבולותיה של ישראל בכללם חיזבאללה, המיליציות השיעיות בסוריה, קידום שיתוף הפעולה עם החמאס, הג'יהאד האסלאמי ושאר ארגוני הטרור בעזה כמו גם בניית מוקדי טרור באיו"ש ובקרב ערביי ישראל.

השילוב של הנחתת מתקפה קונבנציונלית לתוך שטח מדינת ישראל שתבוצע על ידי שליחיה של איראן כמו גם פעילות טרור מתוך יהודה ושומרון והתססה למרי ערבי בתוך מדינת ישראל יחד עם הרתעתה של ישראל מהפעלת תגובה בנשק לא קונבנציונלי, מהווים גם יחד את הרעיון האסטרטגי האיראני השלם.

האסטרטגיה האיראנית היא עדיין הגנתית. בשלב זה, תכליתם העיקרית של המאחזים שבנתה היא להגן על האינטרסים האזוריים שלה, ולאיים על ישראל באמצעות כוחות הציר סביב גבולותיה של ישראל. זוהי להערכתנו הסיבה העיקרית לשקט הביטחוני היחסי שממנו ישראל נהנתה בשנים האחרונות. כאשר יבשילו התנאים, בהתאם לראייתם, הם יעברו לשלב המתקפה באסטרטגיה האיראנית. המתקפה תכוון לנקודה שהאיראנים מזהים כנקודת תורפה מרכזית – החברה הישראלית.

בעיניהם ישנם שני מודלים שההיסטוריה הוכיחה את תקפותם- קריסתה של דרום אפריקה תחת לחץ של הקהילה הבין-לאומית שתבעה ממנה להיפרע ממודל האפרטהייד. לא מפליא לכן שהפלסטינאים משתמשים יותר ויותר במושגים הלקוחים ממאבק זה, הנופלים על אוזניים כרויות. חרם כלכלי, הוקעה ובידוד מדיני, הם המנגנונים באמצעותם הם מקווים להפעיל לחץ על ישראל בכדי להובילה לנתיב הדרום אפריקאי. הקולות שהחלו להישמע באשר למדינה אחת לשני עמים, רק צפויים להעצים את 'תודעת האפרטהייד' ולשרת אותה.

בצד האחר מצוי המודל של נסיגת המדינות הקולוניאליסטיות הבנוי על לחץ מבפנים- מתוך החברה הישראלית, שהיא לשיטתם, חלשה כקורי עכביש. הסדקים שנתגלו בתוך החברה הישראלית סביב

²⁶ חלק מהפסקאות מבוססות על מאמר שכתבו גבי סיבוני ויובל בזק, "דרך נחושה" – המערכה לקעקוע האסטרטגיה של איראן, JISS, פברואר 2022.

"המחאה נגד הרפורמה המשפטית" הם הוכחה בעיניהם שהחברה הישראלית חלשה מאשר הדימוי של חוסנה. הלחץ החיצוני על ישראל במקביל למה שמצטייר בעיניהם כהתפוררות פנימית, יפרום להבנתם את התפרים החלשים בקורי העכביש. הוא יוביל בהמשך לנטישתם של החזקים, דבר שיהווה את הצעד הראשון באפקט הדומינו שבסופו צפויה החברה הישראלית לקרוס לתוך עצמה. תהליכים אלה יובילו, לנסיגה מאדמות פלסטין וחזרתם של הציונים לארצות המוצא מהם הגיעו. להבנתם, זמן ולחץ מתמשך יסדקו את קיר הברזל, ומרגע שייסדק תהליך בקיעתו וקריסתו תחת לחץ גובר והולך, הוא בלתי נמנע.

העימותים המעמיקים בחברה הישראלית ההופכת יותר ויותר שסועה וההצלחות בפגיעה מתמשכת במעמדה של ישראל בזירה הבינ"ל, כל אלה מעודדים את האויב להמשיך בדרכו, מעוררים בו את התקווה ואתה את הנכונות שלו להעלות את רף הסיכון.

אל מול אלה נדרש להגדיר את המטרות האסטרטגיות של ישראל, בהתאם לתפיסת קיר הברזל של ז'בוטינסקי, כשילוב של שלושה הישגים מצטברים: ראשית למנוע כל הישג אסטרטגי-צבאי מהאויב, שנית לגבות מהאויב מחיר כבד ולהנחיל לאויב מפלה צבאית קשה. ולבסוף ליצור את התנאים שימנעו או יקשו על שיקום כוחו הצבאי לשנים.

לאחר ארבעה עשורים בהם נדמה כי הספינה הישראלית שטה מכוח האינרציה ומכוחם של שיקולים פוליטיים, עולה צורך דוחק לאמץ פרדיגמה ביטחונית חדשה. לשרטט את מפת האיומים, לקבוע את הגישה להתמודדות איתם ולפעול במרץ כדי להתאים את הכלים, ולא פחות חשוב מכך, להכין את התודעה של החברה הישראלית, שכן המלחמה הבאה אינה צפויה להיות מהדורה מורחבת של מלחמת לבנון השנייה, והעימות הבא שיפרוץ בעזה כבר לא יהיה דומה לקודמיו.

אל מול אלה אסור שנשכח כי הרוח היא הבסיס לחוסן הלאומי ולא רק הכוח. היא המהווה מרכיב יסוד בעוצמתה של מדינת ישראל ובדימויה. לא בכדי הפכו הרעיונות של סולידריות וממלכתיות לרעיונות מכוננים בתפיסתנו כעם. ליסודות עליהם נשען קיר הברזל.

7. סיכום

כשניגשנו לפרויקט "100 שנה לקיר הברזל" עשינו זאת מתוך דאגה עמוקה לביטחון המדינה. עניין זה עמד בלב המחקרים והמאמרים שפרסמנו במהלך השנים האחרונות. התחושה שליוותה אותנו במהלך שנים אלה במפגשים הרבים שקיימנו עם בכירים בצה"ל ובמערכת הביטחון, היא שסטינו מיסודותיה של תפיסת הביטחון הלאומית, אולי אף נטשנו אותה. רעיונות היסוד ששימשו את מערכת הביטחון במשך שנים, קיבלו פרשנות חדשה ומושגי יסוד בנוגע לסכסוך שינו את פניהם עם כניסתה של איראן לזירה. ראינו כיצד הולך ונבנה למול עינינו איום חסר תקדים, שמעטים הבינו את טבעו, מעטים ראו את מלוא היקפו ומעטים העריכו את חומרתו.

מחשבתנו הייתה נתונה לצורך לעורר דיון נדרש בסוגיות הביטחון הלאומי באמצעות עיון מחודש ברעיונות היסוד ובמתודולוגיות בהן השתמש ז'בוטינסקי בדיוק לפני 100 שנים. לנסות ולקחת את תמצית רעיונותיו ודרך מחשבתו ולהשתמש בהם כפריזמה דרכה נבחן את אתגרי הביטחון הלאומי

בפניהם ניצבת מדינת ישראל בעשור השמיני לקיומה ולבסוף לעשות שימוש במאמר קיר הברזל בכדי להצביע על הסדקים שנפערו בו ולהתוות כיווני פעולה לסגירתם. אלא שהמציאות הקדימה אותנו.

התקפת החמאס הרצחנית ב-7 באוקטובר 2023 הכתה את מדינת ישראל בהלם וגבתה מחיר בלתי נתפס בהרס ובחיי אדם. מעבר למחיר העצום, היא פערה חור בקיר הברזל. קריסתה המוחלטת של המערכת הביטחונית והצבאית בשבת השחורה מהדהדת בכל רחבי המזרח התיכון ומעוררת תקווה בלבבות אויבינו. הדימוי של ישראל כמעצמה אזורית חזקה ובטוחה נפגע קשות, עובדה שעלולה לעודד תוקפנות רבה יותר כלפיה כבר בעתיד הקרוב.

קיר הברזל של ז'בוטינסקי נולד למראות ההרס והמוות בקישינב ב-1903. אותה קישינב תחזור שוב ושוב בתיאורי הזוועות של המתקפה הרצחנית של החמאס ב-7 באוקטובר. ילדים, נשים וקשישים חסרי ישע שנרצחים בידי שכניהם מעבר לגבול, באכזריות שאין למעלה ממנה. אלא שבניגוד לקישינב, זה קורה במדינת ישראל הריבונית, שעל גבולותיה מוצב הצבא החזק במזרח התיכון.

זה בוודאי לא הזמן לדון בשאלות הקשות שעולות מן האירוע, אלא שלא נוכל להתעלם מהקשר שבין הסיבה בגינה יצאנו למסע "100 שנה לקיר הברזל" לבין המראות הקשים מקיבוץ בארי, ניר עוז, כפר עזה וישובים נוספים שנהרסו על קהילותיהם. לא נוכל שלא למתוח קו בין המראות של אזרחים ישראלים חסרי ישע נטבחים ונחטפים, לבין הסטייה הקשה מיסודות הביטחון של מדינת ישראל, ששורשיהן ברעיונותיו של ז'בוטינסקי אחריהם ביקשנו להתחקות בעבודה זו. נחטא לתפקידנו אם לא נשים את האצבע על הפער הבלתי נתפס בין כוחה הצבאי העצום של מדינת ישראל לבין חולשתה של המחשבה הביטחונית, שקרסה ברגע למול התקפה של כוחות החמאס. חולשה שעמדה בבסיס כישלונה של המערכת הביטחונית, והוליכה את מדינת ישראל צעד אחר צעד לאסון הנורא.

במשך ארבעת העשורים האחרונים נסוגה ישראל צעד אחר צעד מתפיסת הביטחון של בן גוריון. את רעיון המלחמות הקצרות החליפו מערכות ארוכות, תפיסת התמרון ששאפה להעביר מהר את המלחמות לשטח האויב הוחלפה בתפיסת פעולה המבוססת על אש מנגד תוך שחיקת רעיון הכרעת כוחו הצבאי של האויב.

הדוקטרינה ההתקפית שראשיתה בהבנה שאין לישראל גבולות בני הגנה, הומרה בגישה הגנתית-פאסיבית ששמה יתרה על גדרות ואמצעי טכנולוגיה ועל מודיעין שיודיע על התקפה מתקרבת. כוח המחץ היבשתי האדיר של צה"ל, שנבנה בכדי להכריע צבאות אויב בתוך ימים בודדים – אולי היסוד החשוב ביותר בגישת קיר הברזל של ז'בוטינסקי ובהמשכה בתפיסת הביטחון של בן גוריון, הלך ונשחק.

השיח הציבורי סביב נפגעים, הפך משיח לגיטימי על צמצום מחיריה של המלחמה, לשיח משתק שמדד ביטחון לאומי במספר הנפגעים ועשה לפיכך הכול כדי לקנות שקט. כיפת ברזל המצוינת, שנועדה להקטין מחירים בעורף אפשרה למערכת לאמץ תפיסה ביטחונית פאסיבית, המודדת ביטחון במספר הנפגעים ההולך וקטן ומסירה את עינה מפוטנציאל איום שהלך והתגבר.

בעוד אנחנו המשכנו להתבסס או שמא להתבשם מכוחה המרתיע של ישראל, הלכה והתגברה ברחבי המזרח התיכון התחושה שישראל כבר אינה מוכנה לשלם את המחירים הכרוכים בביטחונה,

שהחברה הישראלית חוששת מנפגעים ושהיא חלשה כקורי עכביש. הסדקים בקיר הברזל הלכו ונפערו. וככול שניסתה ישראל לברוח מהמלחמה, הלכה המלחמה והתקרבה עד אשר השיגה אותנו. בצורתה הנוראית ביותר.

קו מקשר צבוע באדום בוהק נמתח בין קישינב לקיבוץ בארי והוא נובע מיסודות רבים שהתערערו בתפיסת 'קיר הברזל'. תפיסת 'קיר הברזל' הנה מטפורה שתכליתה הרתעה, התרעת האויב מלנסות לממש את זממו בידועו מה צפוי לו. אף שבמקרים רבים אנו מתקשים להבין את ההיגיון שלאורו פועלים האויבים שלנו, אין תחליף ל'קיר הברזל' ולהרתעה הנגזרת ממנו. מטרות המלחמה של מדינת ישראל והפעולה של צה"ל ברצועת עזה לממש אותן הן התחלת בנייתו מחדש של הקיר, אולם עוד ארוכה לנו הדרך.

מבעד לאפלה של אותה שבת שחורה, בצבצו שתי נקודות אור, שונות בתכלית מאותם המראות הקשים בקישינב. בנקודת השפל הגדולה ביותר התגלתה גבורתו של הישראלי. החייל, השוטר, האזרח. שחתרו אל עבר האש, שסיכנו את חייהם בכדי להציל אחרים. הפאסיביות של היהודי הגלותי ממנו סלד ז'בוטינסקי, התחלפה בגבורתו של הישראלי עליו הוא חלם. ושנית, שוב נתגלתה עוצמתה של החברה הישראלית, שמתלכדת ברגע האמת סביב הדגל, למרות כל המחלוקות. גבורה עילאית ורוח איתנה - שתי נקודות המערורות תקווה גדולה.

ואלה ידרשו לחברה הישראלית שעה שהיא יוצאת, בזמן כתיבת שורות אלה שוב למלחמה, שלתוצאותיה יהיו השלכות ארוכות טווח. מלחמה זו תדרוש מהחברה הישראלית מאמץ עצום, ובוודאי שגם תשלום של מחירים גבוהים, בכדי לסגור במהירות את החור שנבקע. המבחן הצפוי לנו בחודשים הקרובים ידרוש את כול תעצומות הנפש של החברה הישראלית בכדי לגדוע את היד שהונפה מעל ראשה. היא מחייבת לסיים את המלחמה הזו כאשר הכוחות הקיצוניים מובסים, כאשר הסדקים שנפערו בקיר הברזל, יסגרו עד תומם.